

slovenský národopis

3 | 23

VEDA, VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED, 1975

OBSAH

STÚDIE

- Viliam Marčok: Povaha folklórneho estetického vzťahu ku skutočnosti 345
 Jarmila Pátková: Život a dielo ľudovej maliarky a vyšivačky Kataríny Bruderovej 371

MATERIÁLY

- Peter Slavkovský: Tradičné formy žatvy na Záhorí 401
 Viera Feglová: Prvky agrárnej mágie v zimnom zvykoslovnom cykle 433
 Anna Chlupová: Príspevok k štúdiu ľudovej stravy v Dolných Orešanoch 451

DISKUSIA GLOSÝ

- Mária Dzúbaková: Zamyslenie sa nad genézou slovenskej folkloristiky 467

ROZHĽADY

- Sedemdesiat rokov Miroslava A. Husku (Viera Gašpariková) 471
 PhDr. Jaroslav Orel 65-ročný (František Kalesný) 473
 Správa o činnosti Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV za rok 1974 (Andrej Sulitka) 476
 Medzinárodné sympóziu o metodologických problémoch etnografického štúdia súčasnosti (Adam Pranda) 474
 Sympóziu o slovensko-maďarských interetnických vzťahoch v Miškovci (2.—3. 10. 1974) (Michal Markuš) 478

RECENZIE REFERÁTY

BIBLIOGRAFIA

- Milada Kubová: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1973 490

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Вилиям Марчок: Характер фольклорного эстетического отношения к действительности 345
 Ярмила Паткова: Жизнь и творчество народной художницы и вышивальщицы Катерины Брудеровой 371

МАТЕРИАЛЫ

- Петер Славковский: Традиционные формы жатвы на Загорье 401
 Вера Феглова: Элементы земледельческой магии в зимнем обрядном цикле 433
 Анна Хлупова: К изучению народной пищи в Долных Орешанах 451

ДИСКУССИЯ АННОТАЦИИ

- Мария Дзубакова: Размышления над генезисом словацкой фольклористики 467

ОБЗОР

РЕЦЕНЗИИ РЕФЕРАТЫ

БИБЛИОГРАФИЯ

- Милада Кубова: Библиография словацкой этнографии и фольклористики за 1973 год 490

Na 1. strane obálky: Ornamentálny motív ľudovej maliarky K. Bruderovej z Vajnor, 1942. Foto Fr. Hideg
 Auf der Vorderseite des Umschlages: Ornamentmotiv der volkstümlichen Vorzeichnerin K. Bruderová aus Vajnory, 1942. Photo von Fr. Hideg

PRVKY AGRÁRNEJ MÁGIE V ZIMNOM ZVYKOSLOVNOM CYKLE

VIERA FEGLOVÁ
Národopisný ústav SAV, Bratislava

1. CIEĽ A PROBLÉMY SPRACOVANEJ PROBLEMATIKY

Cieľom tejto práce je objasniť prvky agrárnej mágie vyskytujúce sa vo výročnom zvykosloví. Po preštudovaní základnej literatúry, týkajúcej sa bezprostredne sledovanej témy, konštatujeme, že i napriek kvantitatívnemu zastúpeniu väčšina z nej nespĺňala požiadavky, potrebné pre všestrannú interpretáciu. Napokon na tento problém upozorňujú i vedci v iných slovanských krajinách. Zbery materiálu staršieho dáta neobsahujú komplexné synchronne údaje o funkciách a formách jednotlivých zvykov a obradov a ich jednotlivé elementy sú podľa špeciálnych záujmov zberateľa, ktorý sledoval často objasnenie podstatne rozdielnej problematiky, povytŕhované z kontextu. Raz sa väčší akcent dáva na archaické formy týchto javov a zdôrazňuje sa ich etnografická hodnota, inokedy sa stretávame len s folklórnymi textami, hovoriacimi veľmi málo o súvislostiach, v ktorých splňajú konkrétnu funkciu. Tento problém vystupuje do popredia najmä vtedy, keď sa stretávame s tými istými folklórnymi prejavmi pri viacerých obradoch a zvykoch.

Na základe analýzy materiálu, ktorý bol už vo vedeckých alebo populárnych časopisoch publikovaný, sa usilujeme nájsť prvky agrárnej mágie vo výročnom zvykosloví, ku ktorému sa pripojila v minulosti prevažná časť agrárnych zvykov, bezprostredne nesúvisiaca s poľnohospodárskou prácou. Čeľa by som v tejto práci poukázal na pôvodné agrárne zvyky a v rámci nich na magické agrárne prvky najviac zastúpené vo výročnom zvykosloví. Pochopiteľne, nie je mojím cieľom analyzovať všetky zvyky, ale skôr zdôrazniť prvky agrárnej mágie v tých najreprezen-

tatívnejších zvykoch zimného cyklu, ktoré by mali byť neskôr predmetom samostatného špeciálneho výskumu.

Pri vysvetľovaní agrárneho kultu je mnoho problémov. Medzi najdôležitejšie patria:

- a) problém genézy agrárneho kultu,
- b) zmeny vo forme a funkcií agrárnych zvykov v ich historickom vývine.
- c) migrácia agrárnych zvykov,
- d) kult mŕtvych a jeho vťah k agrárnej mágii.

2. VÝVOJ NÁZOROV A SÚČASNÝ STAV BÁDANIA AGRÁRNEHO KULTU A AGRÁRNEJ MÁGIE

Už od 19. storočia sa datujú vedecké teoretické práce, zaoberajúce sa agrárnym kultom. Vedci sa usilovali zodpovedať základné otázky, týkajúce sa podstaty agrárneho kultu, jeho vývojových etáp v priestore a čase, zmien funkcie a formy agrárnych zvykov, osvetliť vzťahy medzi antickými bohmi, kultmi a novodobými agrárnymi zvykmi, zodpovedať otázky o súvislosti výročného zvykoslovía a agrárneho kultu a v neposlednom rade vyriešiť problém migrácie jednotlivých agrárnych zvykov.

Jedným z prvých priekopníkov záujmu o agrárny kult bol nemecký vedec, predstaviteľ Grimmovej školy W. M a n n h a r d t. Jeho práce tvorili základ pre štúdium a vedecké spracovanie problémov agrárneho kultu.¹ Pomocou folklórne-

¹ MANNHARDT, W.: Die Korndämonen. Berlin 1868; TEN ISTÝ: Wald und Feldkulte. I.—II. Berlin 1904—1905; TEN ISTÝ: Mythologische Forschungen. Strassburg 1884.

ho materiálu zozbieraného na území Nemecka a u sedmohradských Nemcov (rozprávanie o tajomných bytostiach žijúcich v obilí), ktoré si ľud predstavoval v zoomorfnej podobe — obilný vlk, koza — alebo v antropomorfnej podobe — Kornmutter, Kornmann ap.) a mýtov klasických národov vytvoril teóriu o existencii vegetačných démonov, duchov v ľudovej viere európskych národov. Svoju teóriu aplikoval na jarné a predletné zvyky spojené so stávaním májov a nosením zelených vetvičiek do domov a dokazoval, že v stromoch, resp. vetvičkách podľa ľudových predstáv žijú duchovia vegetácie. Opieral sa hlavne o materiál z dožinkových zvykov a dokazoval na základe folklórnych materiálov svoju teóriu o obilných duchoch. V skratke túto teóriu môžeme charakterizovať nasledovne: počas žatvy démoni, od ktorých závisí úrodnosť obilia, utekajú po poli a skrývajú sa do posledného snopa, resp. posledného nepožatého obilia, odkiaľ ženci ducha v zoomorfnej podobe vyhľadávajú na susedný nepožatý lán. W. Mannhardt pripúšťal, že obilní démoni žijú v predstavách ľudu naďalej v zrnách posledného snopa až do jari, keď sa s ním pri sejbě znovu vracajú na pole.

W. Mannhardt ako mytológ precenil vo svojej teórii význam niektorých zvykov, pretože vychádzal pri ich analýze z mýtov a nie z praktického hospodárskeho života ľudu. Pre existenciu viery v obilné a vegetačné bytosti neexistujú iné doklady ako folklórny materiál, ktorý je však na dokázanie tejto teórie nedostačujúci. Mannhardtova teória vyvolala vo vedeckých kruhoch mnoho polemík. Väčšina bádateľov túto teóriu kritizovala a pri riešení problémov agrárneho kultu sa usilovala nájsť vlastnú cestu.² Rozvoj bádania agrárneho kultu sa rozdelil do niekoľkých prúdov.

V polovici 20. storočia kritizoval W. Mannhardtovu teóriu lesného a poľného kultu C. von Sydow a zdanlivo ju vyvracal. Jeho metodologický prístup je diskutabilný. Pripúšťa, že stromy rastúce pred domami a stávanie májov v letnom období zanechali v živej ľudovej tradícii

stopy, podľa ktorých možno usúdiť, že v predstavách ľudu predstavovali ochrancov — duchov domov a úzko súvisia s kultom stromov.³ Von Sydow, zaoberajúc sa genézou agrárnych zvykov v súčasnom tradovanom materiáli bral do úvahy len formy a funkcie zvykov, z čoho mu vyplynulo, že primárnou funkciou agrárnych zvykov nebola funkcia magická, ktorú považoval za primárnu Mannhardt, ale funkcia zábavná a pedagogická. Tieto funkcie však nadobudli agrárne zvyky až po dlhom vývojovom procese, keď nastali zmeny nielen vo zvykoch, v ich forme a funkcii, ale aj v ľudovej viere a v celej štruktúre ľudovej kultúry. Von Sydow vo svojej práci vyvracia Mannhardtov názor o primárnej magickej funkcii agrárnych žatevných, dožinkových zvykov a dramatických hier. Dokazuje, že žartovné dramatické hry a recitatívy v žatevných a dožinkových zvykoch sa konali pre deti, ktoré sa v praxi žatvy nezúčastňovali, a tým tieto zvyky spĺňali pedagogickú funkciu.⁴

Oveľa ostrejšie proti W. Mannhardtovej teórii vystúpil i nemecký etnograf L. Mackensen, ktorý „zásadne popiera existenciu poľných duchov a démonov zrna v ľudovej viere“ a kategoricky vyhlásil, že teória i závery W. Mannhardta nezodpovedajú kritériám moderného bádania.⁵

Od dvadsiatych rokov 20. storočia nachádzame v prácach o agrárnom kulte riešenie dôležitých problémov, týkajúcich sa funkcie agrárnych zvykov v jednotlivých historických dobách v štruktúre spôsobu života, pri ktorých museli vedci predovšetkým osvetliť problémy vegetačného kultu, existencie vegetačných bohov a ich premeny počas historického vývoja na démonov, a teriomorfne a antropomorfne poľné bytosti. Mnohí bádatelia s riešením týchto problémov dostali sa k štúdiu antických bohov a ich súvislostí s novodobými agrárnymi zvykmi.

Záujem bádateľov sa sústredil spomedzi množstva v mytológii existujúcich vegetačných bohov len na tých, ktorí podľa mýtov zomreli prirodzenou alebo násilnou smrťou a po čase znovu ožili.

² STRÁNSKÁ, D.: Lidové obyčeje hospodárske. Národop. Věst. čs., 25—26, 1932—1933, s. 204.

³ SYDOW, C. W. von: The Mannhardtian Theories about the Last Sheaf and the Fertility Demons from a Modern Critical Point of View. Selected Papers on Folklore. Copenhagen 1948, s. 89—105; TEN ISTY: Die Begriffe des Ersten und Letzten in der Volksüberlieferung mit besonderer

Berücksichtigung der Erntebrauche, Selected Papers on Folklore. Copenhagen 1948, s. 146—163.

⁴ SYDOW, C. W. von: c. d., s. 101.

⁵ MACKENSEN, L.: Tierdämonen? Kornmetaphern. Mitteldtsche Bl. Volkskde, 8, 1933, s. 109—121.

⁶ UJVÁRY, Z.: Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban. Debrecén 1969, s. 43.

V pozadí tohto celého problému videli premenu vegetačného roka.⁶ Do pozornosti etnológov sa dostali vegetační bohovia ako Adonis, Attis, Izis, Dionýzes, Demeter, Kore atď. Vedci, ako napríklad C. CLEMEN pri riešení problémov o antických vegetačných bohov sa domnievali, že títo bohovia žili v kresťanstve v osobe Ježiša. Dôvodom k tomuto názoru je i Ježišova smrť a jeho zmŕtvychvstanie.⁷ V mnohých smeroch obohatil bádanie klasických vegetačných bohov a ich vzťah k dnešným agrárnym zvykom J. G. FRAZER. Zaoberal sa predovšetkým kultom Adonisa a hľadal stopy jeho kultu v európskych agrárnym zvykoch. Rozoberajúc Adonisov kult prichádza k záveru, že Adonisoa smrť a jeho zmŕtvychvstanie nie je nič iné ako dramatické vyjadrenie zániku a znovuzrodenia rastlínstva.⁸ Podobný mýtus sa vzťahuje aj na Attisa a Ozirisa. Attis bol frýgickým bohom rastlínstva a Oziris egyptským bohom obilia. Pri oslavách sejby zhotovovali Egypťania jeho figúru uhniatenú zo zeme a obilia. Vyniesli ju na pole a pochovali vo viere, že v novej úrode znovu ožije.

Významné závery o antickom kulte a jeho odraze v dnešných agrárnym zvykoch nám podáva N. NILSSON. Zaoberal sa podrobne úlohou vegetačnej bohyně Demeter a jej dcéry Kore v antickom vegetačnom kulte. Vo svojich záveroch nesúhlasí s Mannhardtovou teóriou o existencii vegetačných bohov stelesnených v snopoch a upozorňuje na možnosť existencie obilných démonov v ľudovej viere vystupujúcich ako zosobnenie obilia.⁹ Pripúšťa, že na určitom stupni kultúrneho vývoja v dôsledku asociácie sily rastu, zosobňujú matku a dcéru obilia živé postavy alebo figúry, ktoré sú stredobodom rítov. Môže-

me teda hovoriť o maskách bohov, duchov, prostredníctvom ktorých sa človek usiluje dostať do okruhu moci boha alebo ducha, a tak si osvojiť ich nadprirodzené sily.

Najnovšie výskumy etnológov súvisiace s problémom umierajúcich a znova ožívajúcich bohov, vegetačných démonov v mytológii rôznych národov dávajú základ k hlbšej analýze dnešných agrárnym zvykov. V súčasnosti sa týmito problémami zaoberajú vedci, ako L. VAJDA, S. DÖMÖTÖR, L. SCHMIDT, I. WEBER-KELLERMANN, N. KURET, G. MEGAS, L. KRETZENBACHER a iní.¹⁰

Z uvedených názorov a problémov vyplýva, že pre hlbšiu analýzu a objasnenie dnešných agrárnym zvykov východiskovým bodom je antický agrárny kult.

Pri riešení základných genetických problémov dosiahli zaujímavé výsledky vedci pracujúci dôsledne historicko-porovnávacou metódou. Mnohí bádatelia, medzi nimi i G. HATT, sa pokúšali porovnávať európsky agrárny kult s výsledkami bádania agrárneho folklóru u amerických Indiánov a Indonézanov.¹¹ Pri porovnávacom štúdiu sa podarilo G. Hattovi objasniť mnohé súvislosti medzi balkánskym a indonézkym materiálom. Týka sa to najmä folklórneho materiálu, vyskytujúceho sa pri obradoch na privolávanie dažďa a tancov s erotickými prvkami, zabezpečujúcimi úrodnosť poľí. V týchto folklórnych prejavoch hrala dôležitú úlohu nahota.

Problém migrácie agrárnym zvykov sa usiloval vyriešiť v štyridsiatych rokoch 20. storočia W. L. LINGMAN migračnými kultúrno-botanickými názormi o rozšírení a putovaní jednotlivých poľnohospodárskych rastlín do Európy. I keď sa

⁷ CLEMEN, C.: Die Tönung des Vegetationsgeistes. Neu Jb. für klass. Altertum Gesch. u. dtsche Lit. u. für Pädag., (Berlin—Leipzig), 25, 1922, s. 102—134.

⁸ Podobný mýtus sa vzťahuje aj na Atisa a Ozirisa. Atis bol frígickým bohom rastlínstva a Oziris egyptským bohom obilia. Pri oslavách sejby zhotovovali Egypťania jeho figúru, ktorú uhniatili zo zeme a obilia. Vyniesli ju na pole, kde si ju pochovali vo viere, že v novej úrode ožije. FRAZER, J. G.: Der goldene Zweig. Leipzig 1928, s. 528—556.

⁹ TRENCSENY-WALDAPHEL, I.: Mythologie. Praha 1967, s. 163 n.; NILSSON, M.: Geschichte der griechischen Religion. Zv. 1. München 1941, s. 46—47.

¹⁰ VAJDA, L.: Ritustanulmányok I. A ház kö-

zéposzlopának szerezéhez. II. Egy magyar agráritus elterjedéséhez. Ethnol. Mitt. aus Ungarn, 62, 1951, s. 50—72; DÖMÖTÖR, S.: Adalékok népszokásaink ismeretéhez, Ethnographia 70, 1959, s. 345—358; SCHMIDT, L.: Barbara und Luciaweisen. In: Kultur und Volk. Wien 1954, s. 387—418; WEBER-KELLERMANN, I.: Der Luzienstuhl im deutschen und ungarischen Volksglauben. Hessische Bl. für Volksde, 1958, s. 295—316; KURET, N.: Die Adonisgärtlein Sloweniens. In: Volkskunde in Ostalpenraum. Alpes Orientales II. Graz 1961, s. 49—59; MEGAS, G.: Il carnevale in Grecia. Laographia, 25, 1967, s. 557—574; KRETZENBACHER, L.: Santa Lucia und die Lutzelfrau. München 1959.

¹¹ HATT, G.: The Corn Mother in America and in Indonesia. Antropos, 46, 1951, s. 853—914.

jeho názory dodnes nepodarilo v praxi potvrdiť, treba podotknúť, že W. Luigman svojím prístupom postavil do popredia kontinuitu medzi antickou a novodobou kultúrou a svojím metodickým prístupom obohatil historicko-porovnávací prístup.¹²

Bádatelia pri analyzovaní jednotlivých obradov a zvykov pracovali rôznymi metódami. Vedei ako D. Stránská, ktorí vytvorili teóriu transpozície vegetačnej sily, zdôrazňovali najmä význam názorov človeka na vzrast a odumieranie vegetácie.¹³ Hľadali súvislosti medzi biologickým procesom v živote človeka a biologickým procesom rastu rastliny. V zásade odmietali stanovisko W. Mannhardta o existencii poľných a obilných duchov a démonov a ich vplyv na rast rastlín a usilovali sa racionálnejšie pristupovať k tomuto problému. Preto pri analyzovaní agrárnych obradov a zvykov vychádzali z predpokladu, že agrárnou mágiou chce človek pôsobiť na sily, ktoré majú povzbudiť úrodnosť a pomáhať vegetačnému rastu. D. Stránská po prvýkrát uviedla do odbornej literatúry termín „sily rastu“, ktorý nedáva do súvislosti s démonmi vegetácie, ale vyjadruje nám sily, ktorými disponuje sama rastlina.

Zaujímavými problémami, súvisiacimi s agrárnym kultom, sa zaoberá L. Schmidt. Vo svojej teórii o roľníckom pracovnom mýte kladie hlavný dôraz na obetné obrady. Rozdeľuje ich na dve skupiny: jednu tvoria ďakovné obete a druhú zmierovacie obete, ktoré dáva roľník zemi v očakávaní dobrej úrody. L. Schmidt vo svojej teórii vysvetľuje dôležitosť tohto problému a tvrdí, že celá agrárna tradícia je preplnená obeťami, ktorými sa človek usiluje ovplyvniť prosperitu celého svojho hospodárstva.¹⁴

Vzťahmi medzi výročným zvykoslovím a agrárnym kultom sa zaoberá ďalší široký okruh odbor-

níkov. Význačné miesto svojimi názormi tu má V. I. Čičerov, ktorý sa na základe komplexného porovnávacieho štúdia ruských zimných zvykov z nových aspektov venuje problému vzniku ľudového kalendára a folklórnym osobitnostiam v kalendárnom roku. Rozdeľuje kalendárne zvyky do dvoch skupín. Do jednej vydeľuje časť zvykov, súvisiacich s poľnohospodárskou činnosťou, vzťahujúcou sa na pozorovanie počasia očakávané výsledky, v ktorých sa odzrkadľujú vlastné skúsenosti ľudu. Druhú tvoria ľudové zvyky a obrady, existujúce v úzkej súvislosti s jednotlivými poľnohospodárskymi prácami jarné a letné zvykoslovie.¹⁵

G. Megass, zaoberajúci sa výročnými zvykmi v Grécku, vo svojej práci správne odporúča skúmať hospodárske zvyky v súvislosti s tým časovým obdobím, keď sa skutočne konajú, a to vtedy, ak sa niektoré agrárne zvyky vykonávajú v tej istej podobe dvakrát až trikrát v jednom ročnom období alebo v neskoršej ročnej perióde. Opakovanie niektorých zvykov viackrát do roka je charakteristickou črtou vo zvykosloví skoršieho veku u všetkých európskych národov. Spôsobil ich presun mnohých pôvodne agrárnych zvykov do okruhu výročného zvykoslovía, kde stratili svoju pôvodnú funkciu a formu a stali sa súčasťou štruktúry, s ktorou svojím pôvodom nemajú nič spoločné.¹⁷

V. Ja. Propp vo svojej práci *Russkije agrarnyje prazdniki* sa zaoberá pôvodnými agrárnymi zvykmi vo výročnom zvykosloví. Podotýka, že kalendárne zvyky boli pôvodne agrárnymi zvykmi. Zväčša sa v súčasnosti konajú na kresťanské sviatky. Pracovné zvyky preberajú niektoré kresťanské prvky a často s kalendárne určenými zvykmi splynú, a tým sa i prehodnocujú. Preto kladie V. Ja. Propp do popredia osvetlenie problému pôvodnej funkcie kalendárnych zvykov.¹⁸

¹² LIUNGMAN, W.: *Traditionswanderungen Euphrat-Rhein. I.—II.* Helsinki 1937—1938.

¹³ STRÁNSKÁ, D.: *Lidové obyčeje hospodářské. Národop. Věst. čs., 25—26, 1932—1933, s. 160—244.*

¹⁴ SCHMIDT, L.: *Gestaltheiligkeit im bäuerlichen Arbeitsmythos, Studien zu den Ernteschnittgeräten und ihrer Stellung im europäischen Volksglauben und Volksbrauch.* Wien 1952.

¹⁵ ČIČEROV, V. I.: *Zimnij period russkogo zemledeľčeskogo kalendarja XV—XIX vekov. Kratkije Soobščeniija, Instituta Etnografii, 7, 1949, s. 69—79.*

¹⁶ MEGAS, G.: *Greek Calendar Customs.* Athen 1963.

¹⁷ K zmenám formy a funkcie prastarých kultúrnych slávností podstatne prispeli i zmeny v dátovaní jednotlivých ročných období v občianskom kalendári, v ktorom sa prepletal i cirkevný a hospodársky kalendár, závislý od miestnych klimatických a prírodných podmienok. Presun sviatkov v kalendári spôsobili mnohé presuny pôvodných obradov do iného ročného obdobia. Napríklad zavedenie dvojakeho novoročia: zimného, na základe oficiálneho kalendára a jarného, ktorým sa pôvodne začínal oficiálny i hospodársky rok.

¹⁸ PROPP, V. Ja.: *Russkije agrarnyje prazdniki.* Leningrad 1963.

Problémom agrárnych zvykov, ktoré sa presunuli do okruhu výročného zvykoslovia, venoval svoju pozornosť K. Vilkuna. Poukazuje na to, že množstvo výročných zvykov obsahuje v sebe prvky agrárnej mágie.¹⁹ Vysvetľuje, že hoci agrárne zvyky v rámci výročných slávností predstavujú najstaršiu vrstvu, predsa nemohli byť rovnocenným konkurentom kresťanských zvykov, lebo mali tú výhodu, že ich vykonávali vo vopred určenom dni, kým termín niektorých agrárnych zvykov bol menlivý. Z toho vyplýva, že agrárne zvyky pre svoj menlivý dátum konania zanikli oveľa skôr ako kalendárne určené slávnosti. Absorbovali mnoho hospodárskych zvykov, čím im predĺžili životnosť, ale ich pôvodná funkcia sa zmenila.

Problémy vzťahov medzi výročným zvykoslovím a agrárnou mágiou sú v rozličných vývojových etapách nedostatočne objasnené, a preto vzbudzujú čoraz väčšiu pozornosť etnológov.

Agrárnemu kultu sa venujú i vedci, zaoberajúci sa vznikom a vývojom ľudového divadla. Pochopili, že podstatu, pôvod a funkciu mnohých dramatických hier a scén s maskami musia hľadať v agrárnych zvykoch. Vedci ako K. Moszyński, P. G. Bogatyrev, V. Ja. Propp, K. Meuli, T. Dömötör, N. Kuret, E. Horváthová a iní zdôrazňujú pri vysvetľovaní dramatických hier s pochovávaním figúr, hier o smrti a zoomorfných masiek, že ich pôvod musíme hľadať v prastarých agrárnych obradoch.²⁰

Jednou z najvyčerpávajúcich prác o agrárnom kultu je práca Z. Ujváryho. Oboznamuje nás so všetkými doterajšími teóriami a názormi vedcov pri riešení sporných otázok, týkajúcich sa agrárneho kultu a hodnotí ich. Okrem iných problémov zaujímavú časť jeho práce tvorí komparatívne štúdium maďarského zvykoslovného mate-

riálu s dôrazom na agrárne zvyky, s paralelmi z európskeho zvykoslovného materiálu.²¹ Táto práca si zaslúži pozornosť všetkých bádateľov, zaoberajúcich sa serióznym výskumom agrárneho kultu. Vo svojej práci pri vysvetľovaní mnohých agrárnych prvkov vo výročnom zvykosloví čerpám z Ujváryho diela, ktoré metodickým prístupom i spracovanou problematikou pokladám za jednu z najlepších prác, zaoberajúcich sa problémami agrárneho kultu. I tento prehľad vychádza čiastočne z jeho hodnotenia.

Slovenská a česká etnografia má veľký dlh pri riešení a spracovaní tematiky z agrárneho kultu a mágie. Darilo by sme hľadali v slovenskej vedeckej spisbe teoretický príspevok o agrárnom kultu, agrárnej mágii. Okrem materiálových štúdií o výročnom zvykosloví, v ktorých kde-tu nájdeme čiastkové zmienky o tomto probléme, a materiálovej práce P. Socháňa o hospodárskych zvykoch nemáme v slovenskej etnografii k tejto problematike nič.²² Avšak napriek tomu si zasluhujú pozornosť práce, poskytujúce k problematike agrárnej mágie cenný základný materiál.

Najucelenejšou prácou je od R. Bednárika *Duchovná kultúra slovenského ľudu*, v ktorej sčasti osvetľuje niektoré agrárne zvyky vo výročnom zvykosloví a hľadá zvyšky prastarých kultovných slávností vo výročnom obradovom cykle.²³ E. Horváthová, okrem monografických prác o výročnom slovenskom zvykosloví sa zaoberala funkciou a formou fašiangových masiek, pri ich analýze načrela okrajovo do problematiky agrárneho kultu.²⁴ Podobne aj R. Žatko pri vysvetľovaní niektorých problémov ľudového divadla sa nepriamo dotýka problémov agrárnych pohanských slávností a ich súvislostí s ľudovým divadlom.²⁵ Mnohé materiálové príspevky a štúdie z oblasti výročného zvykoslovia, ktoré podávajú len deskriptívny opis jednotlivých zvykov,

¹⁹ VILKUNA, K.: Volkstümliche Arbeitsfeste in Finnland. Helsinki 1963.

²⁰ MOSZYŃSKI, K.: Kultura ludowa Słowian. II. Kraków 1939; BOGATYREV, P. G.: Narodnij teatr. Russkoje narodnoje tvorčestvo (Moskva), 1966, s. 97—118; PROPP, V. Ja.: c. d.; MEULI, K.: Schweizer Masken. Zürich 1970; DÖMÖTÖR, T.: Masken in Ungarn. Schweiz. Arch. Volkskde, 63, 1967, s. 142—161; KURET, N.: Masken der Slowenen, Schweiz. Arch. Volkskde, 63, 1967, s. 203—224; HORVÁTHOVÁ, E.: Maskenbrachtum in der Slowakei. Schweiz. Arch. Volkskde, 64, 1968, s. 135—141.

²¹ UJVÁRY, Z.: c. d.; UJVÁRY, Z.: Zusam-

menhänge von maskierten, dramatischen Bräuchen mit dem Agrarkult. Studia Ethnogr. et Folklor. (Debrecen), 1971; UJVÁRY, Z.: c. d., pozri pozn. 6.

²² SOCHÁŇ, P.: Starobylé zvyky slovenských roľníkov pri poľnej práci. Bratislava 1930.

²³ BEDNÁRIK, R.: Duchovná kultúra slovenského ľudu. In: Slovenská vlastiveda. Zv. 2. Bratislava 1943, s. 5—121.

²⁴ HORVÁTHOVÁ, E.: c. d.; TÁ ISTÁ: Výroční zvyky a obyčeje. In: Československá vlastiveda. Zv. 3. Praha 1968, s. 573—580; ČAJANOVÁ, E.: Ročné zvykoslovie. In: Banička dedina Žakarovce. Bratislava 1956, s. 469—483.

bez akýchkoľvek teoretických pohľadov neuvádzam.

V českej etnografii nie je situácia o nič lepšia. Okrem vynikajúcej práce D. Stránskej o hospodárskych zvykoch, kde rozoberá dovtedajšie vedecké teórie o agrárnom kulte a agrárnej mágií, nenachádzame nijaké vedecké práce o agrárnych zvykoch a s nimi súvisiacich problémoch. Práca D. Stránskej o agrárnych zvykoch a magických praktikách pri siati a žatve sa svojim metodickým prístupom k danej problematike zaradila medzi najlepšie v minulosti v Európe publikované práce. Podrobnejšie som sa touto prácou zaoberala pri objasňovaní teórie transpozície vegetačnej sily. Vo svojej ďalšej práci, v monografickom spracovaní výročných zvykov v Československej vlastivede uplatňuje D. Stránská svoje poznatky o agrárnom kulte pri analýze výročných zvykov a zdôrazňuje ich pôvodnú agrárnu funkciu.²⁶

Z prác zaoberajúcich sa výročným zvykoslovím treba spomenúť prácu A. Václavíka *Výroční obyčej a lidové umění*. V nej sa pri kulte mŕtvych a kulte stromov okrajovo dotýka ich vzťahu k agrárnemu kultu.²⁷ Jeho práca si zaslúži pozornosť i množstvom publikovaného folkloristického materiálu z výročného zvykoslovia a jeho porovnávaním so slovanským folklórnym materiálom. Ďalšia práca z oblasti výročného zvykoslovia, je štúdiá J. Toměša *Vánoční obyčej na Valašsku*, v ktorej sa, podrobne zaoberá jednotlivými vianočnými zvykmi, ich funkciou a osvetľuje ich genézu a súvislosť s pohanskými agrárnymi obradmi.

Otázkam fašiangových masiek a dramatických hier sa venoval vo svojej štúdiu *Masken und Maskenbrauch in den tschechischen Ländern* R. Jeřábek.²⁸ I keď táto práca je prehľadom jednotlivých masiek v Čechách a na Morave, autor v nej na viacerých miestach zdôrazňuje ich pôvodnú spätosť s agrárnymi obradmi v minulosti a ich funkciu v súčasnej tradičnej ľudovej kultúre.

Je samozrejmé, že štúdií a vedeckých príspevkov k výročnému zvykosloviu existuje mnoho, ale ich súvislosť s témou tejto práce je len okrajová. Poskytnú mi možnosť len dôkladnejšie spoznať materiál a jeho regionálne odlišnosti.

Ani etnografia ani folkloristika nevenovala dôkladnejšiu pozornosť problematike agrárneho kultu a jeho odrazu vo folklóre. Táto situácia nie je len v našej vede. Obradovému folklóru venovali malú pozornosť i vedci v susedných slovanských štátoch. Okrem prác sovietskych vedcov, ktorí sa podrobne zaoberajú kalendárnou obradovou poéziou, nemáme o tejto problematike veľa prác.

Našu pozornosť zo starších prác si zasluhuje obsiahla práca P. Caramana, *Obrzęd koledowania u Słowian i u Rumunów*, v ktorej porovnávacím štúdiom rozoberá koledy a koledné vinše u všetkých Slovanov a podáva obraz o premene ich obradovo-magickej funkcie na zábavnú funkciu.²⁹ Koledy nám v tomto prípade podávajú klasický príklad o vzniku ľudovej poézie počas dlhého historického vývoja z podoby čisto obradovo-magickej do podoby, s akou sa stretávame v ľudovej tradícii teraz.

Obradovým piesňam a ich paralelám u Slovanov a u západných európskych národov sa venoval ruský folklorista E. V. Aničkov.³⁰ Porovnával jarné obradové piesne u všetkých Slovanov a usiloval sa o vysvetlenie genézy a vývoja jednotlivých piesňových druhov.

V súčasnosti sa kalendárnej obradovej poézii venovali a venujú folkloristi, ako K. V. Čistov, N. P. Kolpakova, T. Dömötör, G. Tammi, A. Ambrogio, C. Artocchini a spájajú ju s agrárnym kultom.³¹ Z okruhu ľudovej poézie každoročne sa opakujúcej si všimajú hlavne jarnú kalendárnu poéziu. Kalendárna obradová poézia vznikala v určitých hospodárskych a sociálnych podmienkach. Zaostalosť agrárnych techník a stále nebezpečenstvo zlej úrody tvorilo pozadie vzniku a existencie agrárnych obradov a

²⁵ ŽATKO, R.: Zur Problematik des slowakischen Volkstheaters. In: Europäische Kulturverfehlungen im Bereich der volkstümlichen Überlieferung. Festschrift zum 65. Geburtstag Bruno Schiers. Göttingen 1970, s. 147–149.

²⁶ STRÁNSKÁ, D.: Výroční obyčej. Československá vlastivěda, Zv. 2, Praha 1936, s. 286–297.

²⁷ VÁCLAVÍK, A.: Výroční obyčej a lidové umění. Praha 1959.

²⁸ JEŘÁBEK, R.: Masken und Maskenbrauch-

tum in den tschechischen Ländern. Schweiz. Arch. Volkskde. 64, 1968, s. 114–135.

²⁹ CARAMAN, P.: Obrzęd koledowania u Słowian i u Rumunów. Kraków 1933.

³⁰ ANIČKOV, E. V.: Vesennjaja obrjadovaja pesnja na Zapade i u slavian. Zv. 1, Peterburg 1905.

³¹ ČIČEROV, V. I.: Kalendarnaja poezija i obriad. Russ. nar. poetič. Tvorč. (Moskva), 1956, s. 216–237; ČISTOV, K. V.: Kalendarno-obria-

s nimi spojenej poézie. S vývinom agrárnej techniky však súvisí i postupné zanikanie týchto folklórnych útvarov.

Na Slovensku a v Čechách sa tejto problematike nevenovala pozornosť. I keď sa zbieral materiál, zdôrazňovala sa jeho estetická funkcia, a nie súvislosť s agrárnymi obradmi, s ktorými bol pôvodne spojený.

V podstate jedinou štúdiou o kalendárnom obradovom folklóre je štúdiá M. D z u b á k o v e j, ktorá sa usilovala na recentnom materiáli z Púchovskej doliny nájsť prvky magickej funkcie a osvetliť pôvodnú funkciu kalendárnej obradovej poézie v minulosti.³²

Na záver tejto kapitoly musíme konštatovať, že štúdium agrárnej mágie a agrárneho kultu je v Európe na vysokom teoretickom stupni. Osvetlenie uvedených problémov tvorí jednu z najdôležitejších úloh pri ďalšom podrobnom výskume aj mnohých iných etnografických i folkloristických problémov.

Predpokladám, že tento prehľad dáva isté impulzy na objektívnejšie docenenie pertraktovanej problematiky v slovenskej etnografii a zároveň pomôže ďalším záujemcom, najmä z radov začínajúcich vedeckých pracovníkov a študentov sa v nej orientovať. Preto táto časť mojej práce má viac inštruktívny ako polemický charakter, hoci mnohé názory na spracovávanú problematiku sú diskutabilné. V ďalšej časti práce chcem objasniť, aké prvky agrárnej mágie sa uchovali v zimnom zvykoslovnom cykle na Slovensku.

3. PRVKY AGRÁRNEJ MÁGIE V ZIMNOM ZVYKOSLOVNOM CYKLE

Zimný zvykoslovný cyklus sa vyznačuje niektorými charakteristickými črtami, napr. hodenie počas Vianoc plné symbolov, má zabezpečiť dostatok jedla v celom budúcom roku, veštenie a želanie dobrej úrody, rozmnožovanie dobytká

a hydiny a ich ochrana pred chorobou a démonickými bytosťami. Prostriedkami takýchto magických praktík a úkonov je magický monológ, dialóg, gesto, rekvizity s magickou silou, teatrálnou víziou prenesené vlastnosti z jedného predmetu na druhý, obradové piesne a masky.³³ Racionálne jadro si uchovávajú pranostiky.

Významným predvianočným dňom v zimnom obradovom cykle je deň sv. Lucie (13. decembra). Viazalo sa k nemu niekoľko obradových javov: obchôdzka s maskou Lucie, veštenie počasie v budúcom roku, ochrana domu pred zlými bytosťami, hlavne strigami. Najčastejšie sa uvádza na Slovensku rozšírený zvyk „chodenie s oceľou“. Nemáme o ňom paralelné doklady od iných slovanských národov, preto mu venujeme viac pozornosti. Genéze a analýze tohto zvyku bol venovaný malý záujem etnografov, ale hoci nepoznáme presne jeho genézu, domnievame sa, že má istú spojitosť s agrárnou mágiou. Jeho stručný opis nám pomôže osvetliť túto domnienku. Na sviatok sv. Lucie, ale aj počas iných sviatkov chodia mladší chlapeci včas ráno na obchôdzku po domoch s kúskom železa alebo s kameňom. Železo, ako známy apotropajný prostriedok, ktorý má ochrániť dom a pole od škodlivých démonov plní dominantnú magickú funkciu. Chlapci ho pri vstupe do domu položili na stôl a pritom spevavým hlasom koledovali. Na niektorých miestach Slovenska ako v Nevoľnom, Sabinove vynášali kameň alebo kúsok železa, ktorý dostal každý hospodár pri oceľovaní, na pole v čase siatia, kde mal ako apotropajný prostriedok chrániť obilie pred „hrdzou“ alebo mal pôsobiť na veľkosť úrody. Váha železa a kameňa podľa zákonov sympatickej mágie sa spájala s predstavou o veľkej váhe úrody. Moc, pripisovaná železu súvisí nepochybne s jeho upotrebením na výrobu nástrojov a zbraní. Postupom času sa v ľudových zvykoch uplatňujú ďalšie vlastnosti kovu a podľa nich sa modifikuje aj účel použitia vo zvyku, napr. váha, hrdzavosť atď. Postupne sa magická sila železa

dovaja poezija. Russ. nar. poetič. Tvorč. 1966, s. 52–72; KOLPAKOVA, N. P.: Zemleděfčeskaja kalendarno-obriadovaja poezija. Russ. nar. poetič. Tvorč. 1955, s. 466–489; DÖMÖTÖR, T.: Naptári ünnepek — népi szinjátszás. Budapest 1964; TAMMI, G.: Massime e proverbi agrari in un curioso trattato „De re rustica“ piacentino del 500. In: Il mondo agrario tradizionale nella Valle Padana. Firenze 1963, s. 329–337; AMBROGIO,

A.: Alcune tradizioni funerarie e proverbi stagionali del coutado piacentino. Tamže, s. 13–27; ARTOCCHINI, C.: Calendimaggio nel Piacentino. Tamže, s. 29–48.

³² DZUBÁKOVÁ, M.: Zo zlomkov kalendárneho obradového folklóru Púchovskej doliny. Slov. Národop., 7, 1959, s. 569–589.

³³ SLIVKA, M.: Divadelné prvky v prejavocho folklóru Spišskej Magury. Nové obzory, 1969, 10.

stratila a dôležitými sa stávajú vlastnosti alebo tvar z kovu vyrobeného predmetu.³⁴

Ako uvádza P. D o b š i n s k ý, obrad „chodenie s oceľou“ sa vykonával v Gemerskej, Liptovskej a Zvolenskej župe až vo sviatok Božieho narodenia, niekde na Tomáša — o tomto dátume píše i E. H o r v á t h o v á.³⁵ Koledy pri oceľovaní sa nelíšia svojou formou ani obsahom od vianočných alebo novoročných kolied, hoci v tomto prípade ich magická funkcia bola len sprievodná. Na ilustráciu uvediem koledu pri oceľovaní zo Zvolenskej župy³⁶:

*Doniesol som vám oceľ,
aby ste nevypadli z postele,
koľko máte za rámom lyžičiek,
tolko máte vo dvore teličiek;
koľko máte na šope kolov,
tolko máte v maštali volov;
koľko máte za rámom tanierov,
tolko majú vaše dievky frajerov;
koľko máte vo vašom dome ohnísk,
tolko majú vaši parobci porísk;
koľko žije vašich dcér,
tolko majú mládenci pier;
koľko máte na stene obrazov,
tolko ráz vo vašom
humne klasov;
koľko máte tuná zrkalov,
len tolko mi dajte grajciarov;
dobré ráno vinšujem!*

Koleda má typickú dramatickú kompozíciu. zakladá sa najmä na bohatom používaní paralel a dramatického kontrastu so žartovným podtextom. Tento folklórny prejav tvorí v súčasnosti hlavnú časť obradu. Pôvodne mal magický význam, zabezpečujúci prosperitu hospodárstva, úrodnosť poľa a šťastie človeku. V súčasnej forme dominantou je dramaticko-zábavná funkcia, ktorou si udržuje životnosť v tradičnej ľudovej kultúre. Obdobných príkladov na zmeny funkcie zvykov a obradov je veľa.

Apotropajný charakter má i zvyk „chodenia s Luciou“. Lucia, Lucka je zamaskovaná v bielom oblečení, zväčša v plachte, v ruke drží husie kridlo, bez slova ním vymetá každý príbytok. Pôvodná funkcia tejto obchôdzky nie je jasná. Názor niektorých vedcov, že táto obchôdzka s maskou Lucie súvisí so zákazom pradenia v tento deň, nevyznieva veľmi presvedčivo.³⁷ Doteraz sa tomuto zvyku nevenovala dostatočná pozornosť ani v rámci štúdia zvykoslovnia, ani v súvislostiach s ľudovým divadlom. Jednotlivé zmienky nemôžu nahradiť komplexný rozbor.

Ústredným dňom zimného obradového cyklu bol Š t e d r ý d e ň, na Slovensku tiež nazvaný *Kračún, Vília, Dohviezdny večer*. Viazal sa na celý rad obradových prežitkov, ktorých genézu a vývoj ťažko možno sledovať. Vo vianočných zvykoch mnohí hľadajú ohlasy zimného slnovratu i prežitky obradov, viažúcich sa na začiatok nového roku. V mnohých štedrovečerných zvykoch sa zachovali „relikty kultových obetí, magických obradov i vešteckých praktík, ktoré svojim významom i množstvom prevyšujú kresťanský motív Vianoc“.³⁸

Zavedením cirkevných pôstov a cirkevnej obradnosti sa zmenila i štedrovečerná hostina, majúca pôvodne charakter novoročnej slávnosti. Zo Slovenska, Moravy i Čiech máme dostatok dokladov, z ktorých vyplýva, že v minulosti sa v ľudovom prostredí nedodržiaval cirkevný pôst a štedrovečerná večera sa neobišla bez mäsa. Naopak, verilo sa, že „ak nemali mäsa, narobil ho Panboh gazdom na celý rok“, t. j. hynul im dobytok.³⁹ Preto zo strachu pred konfliktami s cirkvou ľud slávil náhradnú „štedrú“ večeru s mäsom 23. decembra alebo 31. decembra. Pre túto náhradnú večeru existuje niekoľko názvov v okolí Levíc: „malé Vianoc“, „malé hodky“, na západnom Slovensku „hodky“, na Valašsku „hojná večera“, v Strážnici „tustá večera“. Tieto názvy sú pravdepodobne odvodené od názvu štedrovečernej večere, ktorej sa tiež hovorilo tučná, hojná, bohatá večera.⁴⁰ Celý Štedrý deň, keď sa veriaci ľud postil,

³⁴ STRÁNSKÁ, D.: Lidové obyčaje hospodárské. Národop. Věst. čs., 24, 1931, s. 81.

³⁵ DOBSINSKÝ, P.: Prostonárodné obyčaje, poverby a hry slovenské. Turč. Sv. Martin 1880, s. 179; HORVÁTHOVÁ, E.: Výroční zvyky a obyčaje. In: Československá vlastivěda. Zv. 3. Praha 1968, s. 574. Zdá sa, že tento agrárny zvyk sa neviazal pevne na určitý sviatok, jeho pôvodné miesto v hospodárskom kalendári je nezvratné.

³⁶ PRAŽÁK, V.: Zvykoslovný archív. Zv. 1. 1931—1938. Rkp. FFUK, Bratislava.

³⁷ Napr. TOMES, J.: Vánoční obyčaje na Valašsku. Národop. Akt., 5, 1968, s. 168.

³⁸ TOMES, J.: c. p., s. 169.

³⁹ VÁCLAVÍK, A.: Výroční obyčaje a lidové umění. Praha 1959, s. 58; TOMES, J.: c. p., s. 169; BEDNÁRIK, R.: c. d., s. 83.

⁴⁰ VÁCLAVÍK, A.: c. d., s. 58.

prebiehal v znamení príprav na večeru. Do jej priebehu sa koncentrovala väčšina magických úkonov. Muži sa starali o dobytok a ženy pripravovali obradné pečivo. Od ich vydarenej prípravy závisela nielen slávnosť Štedrého večera, ale i spokojnosť a blahobyť počas celého nastávajúceho roku. Mnohé prípravné práce sa dopĺňovali verbálnou mágiou, ktorá má v celom zimnom obradovom cykle svoje významné miesto. Koláče, pečúce sa na Štedrý deň, „kračún“, „mrváň“, na západnom Slovensku a na Morave „štedrák“, v Čechách „baba“, „štedrovka“, „štedrák“ boli určené ako odmena pre koledníkov, pastierov. V jarnom novoročí bol rozšírený zvyk kotúľať ich po poliach a tým zabezpečiť ich úrodnosť. Magická funkcia tohto zvyku a jeho spojitosť s agrárnym kultom je evidentná.

Zvláštna pozornosť sa venovala príprave štedrovečerného stola. Na rozdiel od iných dní bol pokrytý obrusom, plachtou, niekde aj plachtou „trávniceou“, napríklad v Študlove na Morave, z ktorej sa na jar vysievalo obilie.⁴¹ Materiál o výskyte tohto zvyku na Slovensku uvádza A. V á c l a v í k.⁴² Magické funkcie, spojené so slávnostnou konzumáciou plodov celoročnej práce roľníka, sú dôkazom nepretržitej starostlivosti o úrodu po celý rok. Sú symbolom istej prelomej etapy v hospodárskom roku, keď sa hospodársky rok končil a znova začínal. Konzumácia jedál počas štedrej večere a obradovosť s tým spätá sú toho dôkazom.

Okrem jedál prichystaných k večeri sa ukladali na stôl i malé množstvá všetkých druhov plodín, ktoré sa v hospodárstve urodia. Išlo hlavne o strukoviny, ovocie a všetky druhy obilia. Obilie sa buď voľne porozsypalo po stole, pod obrus alebo sa ukladalo v hrnčeku na stôl. Všeobecne sa verilo, že všetky tieto plodiny, ležiace v malom množstve na stole, sa urodia vo veľkom množstve v budúcom roku na poli alebo v záhrade. Okrem toho sa tomuto zrnú pripisovala i zvláštna moc, a preto sa prikladalo k zrnú určenému na siatie. Č. Z í b r t uvádza príklad z Kobilíc, kde položili

hrnček so zrnom na stôl a odkladali doň z každého štedrovečerného jedla jednu-dve lyžičky. Zrno s jedlom zostávalo za stolom počas celých Vianoc a potom sa ukladalo medzi zrno určené na siatie.⁴³ Pod stôl sa ukladali poľnohospodárske nástroje alebo aspoň ich časti. Išlo hlavne o železné nástroje. Napríklad v Jamníku za súmraku na Štedrý večer prinášali paholci do izby čerieso, lemeš, motyku a iné nástroje na obrábanie zeme, ukladali ich pod zakrytý štedrovečerný stôl, kde zostávali buď do konca Vianoc, buď až do Nového roku.⁴⁴ Zvyk ukladať poľnohospodárske stroje pod stôl je rozšírený u všetkých slovanských národov.⁴⁵ V minulosti mal pravdepodobne lustračný význam, symbolicky chránil poľnohospodárske nástroje od zlých vplyvov. Podobné zvyky nachádzame aj v jarnom obradovom cykle, kde ich existencia je úplne opodstatnená. Predpokladáme, že do zimného obdobia bol tento zvyk prenesený z jarných obradov. V období začatia prvých poľnohospodárskych prác sa venovala zvlášť veľká pozornosť pluhu a jeho lustrácii, aby v nasledujúcom období bol zabezpečený a pripravený na poľnohospodárske práce.

Dôležitým prvkom štedrovečerného zvykoslovia je rozsýpanie slamy po izbe, kladenie slamy alebo sena pod stôl alebo do rohov izby. Túto slamu dávajú na druhý deň dobytku alebo ňou obväzujú stromy, aby dobre rodili. I keď si v súčasnosti ľud vysvetľuje tento zvyk ako pamiatku na betlehenskú maštal, vieme s určitosťou, že sa slama a tráva používala už pri starovekých obetných rituáloch, keď na ňu kládli obeť svojim bohom. Z. U j v á r y, rozoberajúc tento problém, sa domnieva, že slama porozhadzovaná po izbe bola symbolom obilného poľa v budúcom roku a spanie na slame po návrate z polnočnej omše považuje za akt plodonosnej mágie. Pri riešení otázky súvislosti tohto zvyku s vianočným obdobím vyslovuje názor, že pôvodne tento zvyk patril do okruhu zvykov, spojených s ukončením poľných prác a ku Vianociam sa pripojil ako väčšina pracovných zvykov ku kresťanským sviatkom.⁴⁶

⁴¹ LOUCKÁ-FISEROVÁ, M.: Štedrovečerní večere na Valašsku. Zahrada Moravy, 1924, s. 62.

⁴² Zvyk prikrývať stôl plachtou, z ktorej sa neskôr vysieva obilie je rovnako známy z veľkonočného obdobia. VÁCLAVÍK, A.: c. d., s. 58.

⁴³ ZÍBRT, Č.: Pokusy o přirozený výklad pověr československých na sklonku 18. věku, pozri c. d. V. Pražáka. Tento zvyk je známy aj zo Slovenska. Z vlastného výskumu som ho zaznamenala v hoku 1968 na Orave.

⁴⁴ KLIMO, A.: Ludové zvyky a povery v Jamníku. Čas. Muz. slov. Spol., 3, 1900, s. 29. (Ďalej len ČMSS.)

⁴⁵ KOLBERG, O.: Dzieła wszystkie. Kraków 1962, s. 196; PROPP, V. Ja.: Russkije agrarnyje prazdniki. Leningrad 1963, s. 50; STRÁNSKÁ, D.: Výroční obyčeje. In: Československá vlastivěda. Zv. 2, Praha 1936, s. 280.

S agrárnym kultom úzko súvisia i vianočné zvyky obetného charakteru, ktoré bez podstatných formálnych zmien nájdeme v slovenskom materiáli dodnes. Skoro z celého Slovenska máme doklady o zvyku, vykonávajúcom sa pred štedrovečernou večerou, keď otec hádzal do všetkých štyroch kútov izby orechy, lieskovce alebo hrach, pričom hovoril: „Moje milé štyri kúty, nemám vás čím obdaríť, len týmto maličkým dárkom, aby ste to vďačne prijali“; alebo vo Veľkej Lehote pri hádzaní lieskovcov gazda hovorí: „Kúty, kúty, tmavé kúty, nech sú plné celý rok.“ Zaujímavý zvyk uvádza R. Bednárík z Teplej: gazda pred večerou odkrojil krajec chleba, vykrojil z neho striedku, do vyhlbeného krajca naložil po troške zo všetkých štedrovečerných jedál a po večeri ho vynesol na pole.⁴⁷ Dá sa predpokladať, že tento zvyk bol rozšírený na širšom území a jeho pôvod môžeme hľadať v kulte predkov, ktorým bola pripisovaná moc vplývať a pôsobiť na budúcu úrodu, preto si ich človek uzmieroval a obdarovával. Ako vyplýva z analýzy doteraz známych materiálov z nášho územia, máme viaceré dôkazy, na základe ktorých by sme mohli oprávnené hovoriť o obetiach kultovým bytostiam.

Na mnohých miestach Slovenska, ale aj Moravy, Poľska a Ukrajiny začína sa štedrá večera dramatickým obradom, pôvodne spojeným s agrárnou mágiou (incepčná mágia). Na porovnanie uvediem dva príklady: V Klačanoch v Tekove hospodár na Štedrý večer prinášal do domu tanier s pšennicou a vysieval ju cez okno. Muž stojaci pred domom sa opýtal: „Čo seješ?“ Hospodár odpovedal: „Žitko Panenky Márie meno.“ Začatý akt siatia a dialóg sa opakoval trikrát. Potom celá rodina začala spoločne recitovať:

*Vykotili Tekovania so žitkom koryto,
tí Klačania nevedeli čo je to.
Kosínčania uderili na Bubeň,
Čajkovania utekali všetci ven.*

Potom musela osoba ženského pohlavia, najčastejšie gazdiná, prednášať:

*Keď som žitko vysievala,
čo som sa za milým vyplakala.
Ale už nebudem,
za ním chodiť nebudem.*

Po tomto štvorverší, ktorého mnoho variantov nájdeme v ľudových piesňach, prednášala zase celá rodina spoločne:

*Siali sme žitko, siali,
prítom sme Jantara prosili,*

*aby nám ho chránil od búrky a hromobitia,
veď tak nám on zachráni naše živobytia.“*

Ako paralelu tohto úkonu incepčnej mágie uvediem príklad z východnej Sibíri, ako ho uvádza A. A. Makarenko: Na úsvite Nového roku deti behali po izbe v dome a vysievali ovos, najviac ho dávali do predného rohu pod obrazy a prítom spievali:

*Seju-veju posevaju,
S novym godom pozdravljaju,
So skotom, s životom,
S malym detuškam.*

Malé deti, v ktorých ľudia vidia zvestovateľov budúcej úrody a nového šťastia, napokon obdarovali.⁴⁸ V Rusku, na Ukrajine a v Rumunsku bol tento prvok súčasťou obradu chodenia s pluhom.

Ako vidieť, v oboch uvedených príkladoch ide o obrad incepčnej mágie. Začatím poľnohospodárskej práce — siatím, sa malo kladne pôsobiť na úrodu v budúcnosti.

Podobnou dramatickou formou sa vyznačuje ďalší akt sympatickej mágie, ktorým sa vplývalo na bohatosť budúcej úrody. Je to obrad, zakladajúci sa na magickom dialógu medzi gazdom a jeho deťmi, rozšírený po celom Slovensku a na Morave. V Liptove ešte koncom minulého storočia „domový otec“ naukladal na stôl pecne chleba a skryl sa za ne pýtajúce sa deti: „Deti a či ma vidíte?“ Ak deti zakričali: „Nie“. Povedal: „No, bodaj by ste ma ani takto rok nevideli!“⁴⁹ Týmto aktom zaželal hospodár pre budúci rok úrodnosť obilia. Predkladaním žiadaných vecí v podobe v akej boli požaté, zozbierané alebo vo forme výrobkov z týchto plodín bol vyjadrený „... pojem mnohosti, dĺžky, nezničiteľnosti alebo dlhodoobej trvanlivosti až nekonečnosti...“⁵⁰ Pre folkloristu je dôležité, že takéto úkony sa vykonávali formou slovesno-dramatickou, pohybovou a hudobnou. Ako príklad je aj jazyk z Nových Sadov (prv Ašakert), kde pred „štedrou“ večerou gazdiná vzala na sito všetky pokrmu určené na večeru a vyšla pred dvere, zaklopala a povedala: „Otvorte.“ Z domu sa opýtali: „Kto ste a čo nesiete?“ Žena odpovedala: „Krista Pána narodenie.“ Opakovalo sa to trikrát a až potom ju vpustili do domu,

⁴⁶ UJVÁRY, Z.: c. d., s. 104.

⁴⁷ BEDNÁRIK, R.: c. d., s. 82.

⁴⁸ VÁCLAVÍK, A.: c. d., s. 79.

⁴⁹ PROPP, V. Ja.: c. d., s. 51.

⁵⁰ HORVÁTHOVÁ, E.: c. p., s. 574.

kde na stôl poukladala všetky pokrmy.⁵¹ Iný variant poznáme z okolia Trnavy, kde niektorý člen rodiny klopal na dvere s otepom slamy a volal: „Otvorte.“ Hospodár sa spýtal: „Čo nesiete?“ Klopajúci: „Božieho baránka.“ Opakovalo sa to dvakrát a potom klopajúci vstúpil do izby a položil otep slamy pod stôl.⁵² Podobnú formu dramatického úkonu magicky zabezpečujúceho úrodnosť môžeme nájsť i na Ukrajine. Hospodár zoberúc rituálne jedlo „kufju“ obchádzal trikrát príbytok a nakoniec zaklopal na okno. Hospodyňa pozerajúc z okna sa spýtala: „Čto tam stukaje?“

Hospodár odpovedal:

*„Sam Bog stukunjaje...
S tepluju mokruju vesnoju,
s suchuju korystnoju osenju...
Prosymož do chaty.“⁵³*

Tento verš jasne vysvetľuje spätosť celého aktu s agrárnou mágiou. Spomením ešte niekoľko úkonov prosperitnej mágie, pri ktorých sa používali strukoviny, z ktorých hral nadôležitejšiu úlohu hrach. Na strednom Slovensku pri jedení hrachu hodil hospodár po jednej lyžičke do každého kúta a pritom magickým monológom imperatívneho charakteru privolával splnenie svojho prania: „Sto kop hrachu, sto kop maku, sto kop žita, sto kop raži!“ Podobným úkonom sa veštila i bohatosť úrody v nasledujúcom roku. Pred jedením hrachu gazda najprv hodil tri lyžice hrachu na stenu. Podľa množstva prilepených hráškov veštil, koľko kóp zrna sa mu urodí v budúcom roku. Pôvodne išlo asi o obeť domácim démonom a o získanie si ich priazne.⁵⁴

Spomínanie na mŕtvych predkov (kult predkov) je neodlučiteľnou súčasťou vianočných zvykov a tak isto neodmysliteľným elementom agrárnych obradov. Objasnenie nájdeme už pri štedrej večeri, začínajúce sa modlitbou, v ktorej

sa spomínali mŕtvi predkovia. Podobne je rozšírený i zvyk zvyšky štedrovečernej večere odkladať do misky pre dušičky.⁵⁵ Súvislosť s kultom mŕtvych malo pravdepodobne i obradné upotrebenie zvyškov zo štedrej večere, ktoré hádzali alebo do ohňa, zakopávali pod ovocné stromy, alebo do kútov. Dôležitý záznam poznáme z Veľkých Karlovíc, kde gazdiná pred začatím večere príde k dverám so slovami: „Pote šeci štedráčkové na večeru!“ V tomto prípade môže ísť podľa J. Tomeša o obradné pozvanie predkov na sviatočnú večeru.⁵⁶ Na porovnanie spomenieme obrad vykonávaný 24. decembra, zapísaný D. K. Zeleninom: na dvore domáci nakládli veľké ohne zo slamy a volali k nim zomrelých predkov zohriať sa. Všetci domáci stáli v hlbokom mlčaní v kruhu okolo ohňa.⁵⁷ V. Ja. Propp sa domnieva, že obrad mal usmierniť mŕtvych predkov, a tým zabezpečiť dobrú úrodu. Rozoberá i niektoré ďalšie obrady kultu mŕtvych a spája ich s agrárnym kultom. Úzko s ním súvisia i dramatické hry s pohrebnými motívmi, rozšírené u východných a južných Slovanov.⁵⁸ Základ týchto vianočných a novoročných hier tvoria predstavy o mŕtvych predkoch a ich úlohe v živote človeka a úsilie získať si ich priazeň a pomoc. V. I. Čičerov dáva tieto novoročné hry do súvislosti so smrťou prírody a s predkami, od ktorých ľud očakáva zabezpečenie lepšieho života. Dostávajú sa tak do popredia dva motívy späté s agrárnym kultom: zabezpečenie budúcej dobrej úrody a motív smrti, ktorú treba zdolať.⁵⁹ V tomto prípade nesúhlasíme s konštatovaním I. Čičerova, že zimné hry s pohrebnými témami zobrazujú smrť prírody a vyhasnutie slnka. Ako správne uvádza V. Ja. Propp, v dôsledku zimného slnovratu nedochádza k vyhasnutiu, ale naopak, k obnove slnečnej energie a znovuoživeniu prírody. V slovenskom materiáli sa takéto hry nenachádzajú.⁶⁰

⁵¹ VÁCLAVÍK, A.: c. d., s. 62.

⁵² KRAJČOVIČ, Š.: Povery ľudu a obyčaje na Vianoce. Štedrý večer v Ašakerti. ČMSS, 7, 1904, s. 91–92.

⁵³ PROPP, V. Ja.: c. d., s. 91.

⁵⁴ DOBŠINSKÝ, P.: c. d., s. 163.

⁵⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: c. p., s. 574.

⁵⁶ BEDNÁRIK, R.: c. d., s. 81; TOMES, J.: c. p., s. 171.

⁵⁷ ZELENIN, D. K.: Narodnyj običaj greť pokojnikov. Sb. slav.-istor.-filol. Obšč., 28, 1909, s. 256; PROPP, V. Ja.: c. d., s. 17.

⁵⁸ PROPP, V. Ja.: c. d., s. 18. Spomienkové slávnosti mŕtvych predkov sa viazali aj na obdo-

bie „masleničné“, keď sa jedávalo rituálne jedlo „bliny“ a spomienkam mŕtvych predkov boli venované aj „rusálna“ a „semická“ nedela, keď sa v minulosti chodilo v tieto dni k mohylám, kde sa jedávala praženica. I keď spomienky mŕtvych sa viažu viac k jarným a letným sviatkom, pre zimné obdobie sú charakteristické v ruskom materiáli hry o mŕtvych a spomienky na mŕtvych predkov, od ktorých sa očakávala pomoc v pôsobení na úrodu.

⁵⁹ ČIČEROV, V. I.: Zimnij period zemledeľčeskogo kalendarja XVI–XIX vekov. Moskva 1957, s. 203.

⁶⁰ PROPP, V. Ja.: c. d., s. 70.

Neoddeliteľnou súčasťou väčšiny vianočných zvykov bolo *koledovanie*. Z hľadiska folkloristiky je analýza tohto slovesno-dramatického javu zaujímavá a doteraz mu folkloristi venovali pozornosť z viacerých aspektov. V literatúre sa zatiaľ v malej miere stretli podrobnejšie etnografické analýzy tohto javu v súvislosti s jeho funkciou v štruktúre zvykov s prvkami agrárnej mágie. Jeho význam a funkcia obradu býva rôzna. Niekedy umocňuje magickú funkciu obradu (napr. chodenie s oceľou), je podnetom pre obdarovanie, a preto sa v texte vyskytuje prosba o odmenu najčastejšie v humorne ladených obrazoch, ale charakteristické pre koledovanie sú imperatívnou formou prednášané paralely, evakujúce znásobenie úrody, domácich zvierat alebo rozrastanie rodiny o ďalších členov. Týmto sa zaoberáme na iných miestach príspevku, kde uvádzame i príklady.

Z hľadiska sledovanej problematiky je dôležité, že sa na Slovensku zachovalo koledovanie v rôznych súvislostiach s agrárnymi zvykmi. V zimnom období je to najmä „polazovanie“, spomínané „chodenie s oceľou“ a „kurinovanie“. Koledovanie je rozšírené u všetkých národov Európy a vzniklo pravdepodobne pod vplyvom rímskych kalendárnych osláv Nového roku, kde motívy blahoželanania a obdarovávanania tvoria podstatu koledovania dodnes. Samé slovo „koleda“ má spoločný koreň s latinským slovom „calare“ — zaklínať.⁶¹ Okrem čisto svetských kolied existujú paralelne i náboženské koledy, ktoré sa začali šíriť v stredoveku. Dokladom toho je i chodenie kňaza na Nový rok alebo po ňom „s koledou“. Cirkevné motívy koledovania tvoria osnovu sprievodných dramatických prejavov, rozšírených doteraz na Slovensku ako „chodenie s hviezdou“, betlehemské hry, „chodenie s hadom“ a trojkráľové koledy. Hlavný motív — slávnostné obdarovanie, býva niekedy pretkaný sociálnym prvkom, príležitosťou získať peniaze alebo naturálie. Najdlhšie sa koledovanie udržalo u obecných a cirkevných služobníkov, napr. kostolníkov, zvonárov, pastierov, rectorov, pre ktorých koleda patrila k významným vedľajším príjmom.

Ľudové koledy nepochybne vznikli na magicko-zaklínačom podklade, vychádzajú z predkresťanskej tradície a ich cieľom bolo popriať čo v naj-suggestívnejšej forme blahobyt v nasledujúcom roku. V ich textoch je zvlášť rozvinutá téma želanania hospodárnosti v obrazoch rozprávkovo veľkej úrody, neobyčajne veľkého stáda, množstva hydiny a pod.

Na Slovensku sa obrad koledovania konal

buď na Štedrý večer (napr. v Terchovej, v Radvani, na okolí Turzovky) v prvý, buď druhý sviatok a na Nový rok. Na Slovensku chodili koledovať skupinky chlapcov, individuálne koledovanie bolo zriedkavé. Chlapci chodili po všetkých domoch v dedine a koledovali — želali šťastie, blahobyt a zdravie do nového roku. Od 19. stor. prenikajú do tohto obradu prvky veselej zábavy detí, vykonávajú ho predovšetkým predary — „koledy“, ktoré dostanú v každom dome. Dôkazom sú v súčasnosti i mnohé texty, z ktorých sa čiastočne vytratil pôvodné veršované obrazy a viac životnosti si zachovali iba časti kolied, kde sa žiada výslužka. Ako príklad uvádzam fragment z koledy v Liptove.

*Vinšujem vám Nový rok,
aby vám vypadol z pece bok,
a z kozuba rúra,
žeby vaša dievka bola hrubá.
Pri peci stojím,
Boha sa bojím,
pes na mňa vrčí,
kapsa mi trčí,
dajte mi koláča,
nah sa mi rozlačia.
Vinšujem vám všetky vinše,
prisám Bohu neviem inšie.“⁶²*

Koledovanie nadobudlo i silný humoristický podtext. Príkladom nám môže slúžiť koleda z Bati-zoviec:

*„Vinšujem šťastlivi Noví rok,
žeby vám odpadnul s pece bok,
a z kozuba rúra,
žeby vaša dziefka bola hrubá.
Vinšujem, vinšujem,
na peci pálenku čujem,
a vinšovac neprestanem,
kim pálenku nedostanem.“⁶³*

Pre nás zaujímavou formou koledovania je „polazenie“, rozšírené nielen na Slovensku, ale aj v Poľsku, Ukrajine, na Moravskom Slovácku, u Srbov a Chorvátov. O tomto obrade napísal vyčerpávajúcu štúdiu P. Bogatyriov.⁶⁴ Zao-

⁶¹ PROPP, V. Ja.: c. d., s. 36.

⁶² Slovenské ľudové piesne. Zv. 4. Bratislava 1964, s. 287.

⁶³ Tamže, c. d., s. 294.

berá sa v nej i problémom migrácie obradu a prikláňa sa k hypotéze V. Chaloupeckého o prenikaní jazykových juhoslovanizmov na naše územie. V. Chaloupecký sa domnieva, že obrad polazenia sa na naše územie dostal od južných Slovanov, kde má niekoľko pomenovaní: „polazník“, „poleznik“, „polaziť“, u Poliakov „podlažník“, u Ukrajincov „polazník“, u Maďarov „polazolos“, „polazolni“ a u Slovákov „polazy“, „polaziti“, „polazovat“, „polaznik“.⁶⁵

Podstatou obradu polazovania je: príchod prvého návštevníka do domu alebo na Božie narodenie, alebo na Nový rok; vinš, ktorým zažela hospodárovi dostatok všetkého, čo v dome potrebuje na budúci rok, a napokon jeho obdarovanie. Posledné dva elementy sa nachádzajú i pri koleďovaní. Obrad polazovania sa vyznačuje niekoľkými črtami, ktoré sú spoločné vo variantoch polazovania u všetkých spomenutých národov. Obrad má rovnaké alebo veľmi podobné pomenovanie u južných Slovanov, Maďarov, Poliakov, Ukrajincov a Slovákov. Polazníka všade hostia a obdarovávajú. Polazníkom môže byť len ten, kto príde prvý do domu na Božie narodenie alebo na Nový rok. Od návštevy polazníka záleží šťastie alebo nešťastie rodiny po celý budúci rok. Je zjavné z porovnávaní variantov polazovania, že má svoje teritoriálne a etnické špecifickosti, na ktoré by sme chceli upozorniť. V Terchovej deň sv. Tomáša a deň Božieho narodenia nazývajú „polazujúce dni“. V tieto dni prvého prichádzajúceho do domu volajú „polazňa“. Býva to zväčša malý zdravý chlapec, ktorého pri tejto príležitosti posielajú rodičia a susedia. J. Geryk v článku o vianočných zvykoch a obyčajoch v Zariččí píše: „Na Božie narodenie ešte pred príchodom polazníka vodi gazda do domu ovcu a pri nej vinšuje:

*„Vinšujem vám tito výročisté sviatky,
aby vám dal Pán Boh stáleho zdravia a šťastia,
na dieťačkách požehnaní a potešenia,
na stádečku rozmnoženia,
na poli sto kop raži, sto kop pšenici a
sto kop ovsu a všetko dobré,
čo si len od Pána Boha žiadate.“⁶⁶*

⁶⁴ BOGATYREV, P. G.: „Polazník“ u južných Slovan, Maďarov, Slovákov, Poliakov a Ukrajincov. *Lud Slowianski*. Zv. 3. Kraków 1932, s. 269.

⁶⁵ BOGATYREV, P. G.: c. d., s. 271.

⁶⁶ GERYK, J.: Vianočné zvyky a obyčaje v Zariččí. *ČMSS*, 19, 1926, s. 70.

⁶⁷ GERYK, J.: c. d., s. 72.

Pri tejto kolede obháňa gazda ovcu trikrát okolo stola a dáva jej jest z opálky otavu, šípky, ovos, chlieb, oblátku. Ovcu vodi do domu preto, lebo „... ovca, ktorá polazi prv ako človek, prináša veľké šťastie...“⁶⁷ V Habovke na Štedrý deň chodili po domoch pastieri; volajú ich „polazníky“. Pastier husí odovzdal v každom dome prút, ktorý má na konci pripevnenú vetvičku z jedličky a niekoľko obilných klasov. Prúťky gazda zapíchoval do poľa alebo na dom. Mali funkciu ochrániť príbytok a pole pred nepriaznivými vplyvmi.⁶⁸ U Poliakov a južných Slovanov tvoril súčasť obradu polazovania obhadzovanie izby a domácich ovsom, ktorý si polazníci nosili so sebou. Pri obhadzovaní vinšovali:

*... Na scešcie, na zdrowie, na ten šviety
Scepon,
coby se wom darzyla kapustecka s rzepom...⁶⁹*

Na Podhalí polazníci vinšovali:

*... coby bolo telo owiecek,
jako v brzyku mrowiecek,
coby bolo telo w polu kop,
jakok zrobil do was stóp.“⁷⁰*

Zvyk obsypávať domácich zrnom bol rozšírený aj u Veľkorusov, kde na Nový rok chodili skupiny malých chlapcov s rôznym obilím po domoch, obsypali izby a vinšovali:

*... na žito, na goroch pošli,
gospodi, urožaj, na pšenicu, čečevicu,
dobromu chozjajinu na dobroje zdorovije...“⁷¹*

Alebo:

*„Urodi, Bože vsjakovo žita, po zakromu,
čto po zakromu da po velikomu,
a i stalo by žita na ves mir kreščenyj...“⁷²*

U Bulharov gazdiná na Božie narodenie obsypávala deti zrnom a tie búchajúce palicou do prahu koleďovali:

*... Da sa rodi, da sa rodi,
Dyka ralo chodi i dyka ne chodi!“
... Dyka ralo chodi i dyka motika kopa!“⁷³*

⁶⁸ BEDNÁRIK, R.: c. d., s. 83.

⁶⁹ BOGATYREV, P. G.: c. d., s. 223.

⁷⁰ BOGATYREV, P. G.: c. d., s. 225.

⁷¹ PROPP, V. Ja.: c. d., s. 51.

⁷² PROPP, V. Ja.: c. d., s. 85.

⁷³ CARAMAN, P.: Obrzęd koleďowania u Slovan i u Rumunów. Kraków 1933, s. 274.

V tejto súvislosti je nevyhnutné ešte spomenúť obrad polazovania u južných Slovanov, Srbov, Chorvátov, Bulharov, kde v prvý deň Božieho narodenia chodí po domoch „polažajnik“. Vošiel do domu a hovoril: „Chrystos se rodzi!“ a rozsypal žito po izbe. Domáci obsypávali zasa jeho a odpovedali: „Napravde sa rodzi!“ Potom polaznik pristúpil k peci, kde sa od Štedrého večera páčil dubový peň „badniak“, búchal naň pohrabáčom, aby z neho vyleteli iskry a vinšoval:

„... *Toľko husí,
toľko koní,
toľko koz,
toľko sviň,
toľko oviec,
toľko úlov,
toľko šťastia a radosti!*“⁷⁴

Na Slovensku a Morave sa zvyk obsypávať domácich zrnom, hrachom, ovsom udržal v rámci obradov na sv. Štefana. Tento obrad mnohí bádatelia spájajú s kresťanskou legendou o sv. Štefanovi, ktorý je uctievaný vo väčšine európskych krajín ako patrón koní. Obsypávanie sa vraj robí ako pamiatka na jeho ukameňovanie. Na základe rozboru materiálov od iných slovanských národov je zjavné, že tento zvyk má svoje korene v predkresťanskej dobe. Aj keď je u každého slovanského národa obsypávanie zrnom zložkou iného obradu, jeho pôvodná funkcia je rovnaká, ide o úkon inceptnej mágie, napodobenia hospodárskej práce, siatia. Jeho obradným začatím sa malo priaznivo vplyvať na budúcu úrodu.⁷⁵

Tento element nájdeme u Rusov v rámci obradu chodenia s pluhom, ale aj ako samostatný obrad vysievania obilia, u Bulharov je dôležitým elementom v dramatickom obrade „kukerov“, u južných Slovanov sa s ním stretávame tiež v rámci chodenia s pluhom, u Rumunov pri obrade „plugosorul“ a u Poliakov pri polazovaní.

Veľmi významnú úlohu v agrárnom zvykosloví majú zelené vetvičky, ktoré sa v obradoch vyskytujú viac v jarnom obradovom cykle, ale ich výskyt je dôležitý i v zimnom zvykosloví. Zelené vetvičky alebo prútiky, ktoré majú na konci pripevnenú čečinku a ovos, donášajú pastieri alebo kedysi čeladníci hospodárovi na Štedrý deň, na Božie narodenie v rámci polazovania alebo aj na Nový rok. Všeobecne sa usudzuje, že v predstavách ľudí sily ovplyvňujúce rast sa nachádzajú vo vetvičkách, hlavne na ich koncoch, ktoré sú preto vždy ozdobené. Túto silu je nevyhnutné odovzdať zemi, a preto tieto prútiky ľudia na jar zapichujú do zeme na poli alebo

nimi vyhánajú dobytok na prvú pašu, aby dobre rástol, „pretože keby ho vyhánali suchým prútkom istotne by hynul“.⁷⁶ Zapichnutie takéhoto prúta do poľa je zároveň symbolom, evokujúcim počiatok nového vegetačného obdobia (vegetatívna mágia). S prútkmi súvisí i rad úkonov na Vianoce, ktoré majú zabezpečiť, aby obilie alebo ľan narástli vysoko. Napríklad pri obrade polazovania na strednom Slovensku polazník zastrčí prinesenú vetvičku do hrady, aby narástlo také vysoké obilie alebo ľan.⁷⁷ V Batizoveciach na Slovensku počas vianočných sviatkov chodili gazdine na povalu pretriasať ľanové semená. Aby narástol dlhý a hustý ľan spievajú pieseň, spievajú aj na Božie telo, keď chodia zapichovať brezové prútiky do ľanového poľa:

„*Jan, Jan, svati Jan,
požehnaj nam tento ľan,
požehnaj nam do pasi,
taki cenki jak vlasij.*“⁷⁸

Pieseň má zjavne svoje miesto v letnom obradovom cykle a bola do zimného cyklu umelo prenesená.

Všeobecne u národov, ktoré poznajú obrad polazovania, sa považuje za dobrého polazníka len muž, u Juhoslovanov, Slovákov a na niektorých miestach Poľska malí, zdraví, pekní chlapci, obyčajne pekne poobliekani. Na Ukrajine a na východnom Slovensku chodia polazovať aj Gigáni a Židia. Ľudia ich radi volajú, pretože „... neškodí im ani zima a všetko vydržia...“ Lemkovia „polazníkom“ volajú jednoročného býčka, ktorého na sviatok Božieho narodenia vodí do izby a krmia ho jedlom, odloženým zo štedrovečerej večere pre polazníka.⁷⁹ Zo strachu, aby neprišiel do domu prvý niekto chorý alebo starý, na Slovensku, v Poľsku, na Ukrajine i u južných Slovanov vodí do izby na Štedrý večer po polnoci alebo v deň Božieho narodenia nejaké mladé a zdravé teriomorfne zviera, zväčša ovcu alebo najkrajšiu kravu, býčka.

⁷⁴ BOGATYREV, P. G.: c. d., s. 226.

⁷⁵ MOSZYŃSKI, K.: Kultura ludowa Słowian. Zv. 2. Warszawa 1967, s. 300.

⁷⁶ PROPP, V. Ja.: c. d., s. 58–62; BEDNÁRIK, R.: c. d., s. 79; MOSZYŃSKI, K.: c. d., s. 519.

⁷⁷ PRAŽÁK, V.: c. d.

⁷⁸ Podobne v humpoleckom zálesí, kde chlapi chodia na Štefana s vetvičkou na konci ozdobenou papierikmi, stužkami a orieškami, odriekavali hospodárovi riekanku:

Vzťah mladosti a zdravia je súčasťou uvedomeľého uplatňovania sympatickej mágie, ktorá často vystupuje do popredia v súvislosti s agrárnymi zvykmi. Magickú funkciu polazovania zvlášť potvrdzuje nasledujúci poznatok. Polazníci musia dodržiavať určité pravidlá, aby boli v dome vítaní a bohato obdarovaní. Preto musia prichádzať do domu proti smeru toku rieky, potoka, aby hospodárstvo „neutieklo ako voda“, musia byť zdraví, aby priniesli celej rodine zdravie v budúcom roku. Z Ukrajiny je známy zaujímavý zvyk, ktorým chce gazdiná odohnať nešťastie, ktoré sa má stať v jej dome v budúcom roku. Na „Roždestvo“ upeče oválny koláč z pšeničnej múky a urobí na ňom tri zárezy. Tento koláč — „bocmanok“ — položí na hlavu polazníkovi, prvému návštevníkovi, rozlomí ho a pritom hovorí:

*„Što ma stati ũ moim domi,
nja sja stane na jovo golovi.“⁸⁰*

Okrem niektorých výnimiek u všetkých národov považujú za nešťastné znamenie, ak príde do domu ako prvý návštevník žena alebo dievča. Veria, že nemôže priniesť ani zdravie, ani šťastie pre rodinu do budúceho roku.⁸¹

Z pertraktovanej problematiky vyplýva, že pri posudzovaní slovenského materiálu nie je vhodné používať termín agrárny kult, zaužívaný v zahraničnej literatúre. Agrárny kult predpokladá vyvinutý náboženský systém (bohovia, polobohovia, démoni), s ktorým sa stretávame vo vyspelých predkresťanských kultúrach. Vývin mýtologie u západných Slovanov nedosiahol daný stupeň, a preto používam termín agrárna mágia.

Väčšina zimných agrárnych zvykov má svoje paralely nielen v slovanskom, ale aj európskom zvykoslovnom materiáli, i keď často tvoria súčasť iných obradov (ukladanie poľnohospodárskych nástrojov pod štedrovečerný stôl, odkladanie jedla do misky, koledovanie, polazovanie, vysievanie obilia pred domom ap.).

Obetné úkony majú dôležité miesto v zimnom zvykoslovnom cykle. Mýtym predkom sa v lu-

dovej viere pripisovala moc pôsobiť na prosperitu hospodárstva. Obetami sa ich ľud usiloval uzmietrovať. Z nášho materiálu je to evidentné v zvykoch vynášať zvyšky štedrovečerných jedál do polí, kotúľať štedrovečerné koláče po poli v jarnom období, odkladať jedlo pre dušičky a pozývať ich na štedrú večeru.

Peniknutie kresťanských prvkov do štruktúry pôvodných ľudových obradov v skúmanom období je viditeľné. Mnohé zvyky zmenili svoju formu a funkciu (obsypávanie ovsom na sv. Štefana, spanie na slame po návrate z polnočnej omše) a stali sa súčasťou kresťanských zvykov. Iné existujú v symbióze, ako napríklad obrad začatia štedrej večere v Nových Sadoch (Ašakerti), keď obrad je sprevádzaný textom s prevládajúcimi kresťanskými motívmi.

Objasniť pôvodné formy a funkcie agrárnych zvykov je obťažné. K ich zmenám podstatne prispeli zmeny v datovaní jednotlivých ročných období v občianskom kalendári, kde sa prepletal cirkevný a hospodársky kalendár. Presuny sviatkov v kalendári spôsobili i presuny ľudových obradov do iného ročného obdobia. Napríklad zavedením zimného novoročia mnohé obrady priamo nesúvisiace s poľnohospodárskou činnosťou boli presunuté do zimného obdobia. Bolo síce výhodnejšie sláviť ich v relatívnom pracovnom pokoji, ale tým nevyhnutne strácali svoje pôvodné opodstatnenie a funkciu. Stali sa súčasťou tradície so zmenenou formou a funkciou v štruktúre obradov. Viditeľné je to doteraz na niektorých príkladoch z vianočného i veľkonočného zvykoslovnia. Zvyky šibaní prútkmi (deň Mláďatiek — Veľkonočný pondelok), pečenie rovnakých obradových koláčov, spoločné motívy koledných vínšov atď. dokazujú, že kresťanské Vianoce nemohli byť podkladom pre ich vznik a pôvodne patrili do štruktúry jarných obradov. Proces zmien funkcií úzko súvisel aj s historickým vývojom, v ktorom sa menili pracovné formy a v závislosti od vývoja rôznych ekonomicko-spoločenských podmienok i celá štruktúra kultúry. Týmto procesom sa menila i obradovo-magická funkcia zvykov. Postupne ju nahradili iné funkcie, a to dramatické, zábavné a spoločenské, v súčasnosti dominantné v zimných zvykoch.

V celistvosti by tento príspevok mohol slúžiť ako východisko pre ďalšie štúdium danej problematiky. Je potrebné získať ďalší materiál v teréne, aplikovať poznatky získané o agrárnej máгии na celoslovenskom materiáli a zdôrazniť špecifické črty jednotlivých agrárnych prvkov vo zvykosloví toho-ktorého regiónu.

„Dej vám Pán bůh dobrýtro na to nový lito,
aby vám narostl leniček jako tenhle proutiček
a na něm hlavičky jako tyhle hraštičky na ten
Nový rok.“

STRÁNSKÁ, D.: Lidové obyčejce hospodářské, c. p., s. 41; Slovenské ľudové piesne. Zv. 4, c. d., s. 330.

⁷⁹ BOGATYREV, P. G.: c. d., s. 245.

⁸⁰ TEN ISTÝ: c. d., s. 235.

⁸¹ TEN ISTÝ: c. d., s. 239.

Резюме

На основе анализа опубликованного до настоящего времени словацкого материала я пытаюсь объяснить элементы земледельческой магии в цикле зимних обрядов, к которому в прошлом присоединилась большая часть хозяйственных обычаев, непосредственно с трудом не связанных.

Первая часть работы является обзором взглядов и теорий о земледельческом культе и магии. Она представляет собой обобщенные ответы заграничных ученых на основные вопросы, касающиеся сущности земледельческого культа и этапов его развития в пространстве и во времени, объяснения отношений между античными богами, культами и земледельческими обычаями нового времени, изменений функции и формы земледельческих обычаев. Из рассматриваемой проблематики следует, что при оценке словацкого материала нецелесообразно пользоваться термином „земледельческий культ“, применяемым в зарубежной литературе. Земледельческий культ предполагает наличие развитой религиозной системы (боги, полубоги, демоны). Развитие мифологии у западных славян не достигло данной ступени, и поэтому я пользуюсь термином „земледельческая магия“.

Во второй части я обращаю внимание на наиболее репрезентативные обычаи зимнего обрядового цикла с элементами земледельческой магии и на их параллели у других славян. При их объяснении я делаю попытку решить проблемы:

- А. генезиса земледельческих обычаев
- Б. изменений в форме и функции земледельческих обычаев в их историческом развитии
- В. миграции земледельческих обычаев
- Г. культа мертвых и его отношения к земледельческой магии.

Зимний обрядовый цикл отличается некоторыми характеристическими чертами, например, обильные трапезы во время рождества, полные символы, должны обеспечить достаточное количество продуктов питания в будущем году, загадыванье и желание хорошего урожая, охрану его от болезней и демонических сил. Средствами таких магических приемов и действий служат магический монолог, диалог, жест, реквизиты, обладающие магической силой, обрядовые песни, перенесенные воображением свойства одного предмета на другой. Рациональное зерно сохраняется лишь в предсказаниях.

Большинство зимних земледельческих обычаев имеет свои параллели не только в славянском, но и в европейском материале (укладывание сельскохозяйственных орудий под рождественский стол, откладывание еды в миску, коляды, „полазники“, рассеивание зерна перед домом и т. д.).

Особого внимания заслуживают в особенности коляды и жертвоприношения. Для нас наиболее важной формой колядования является полазование. Эта интересная форма колядования распространена и в Польше, на Украине, в Моравской Словакии, у сербов, хорватов. Сущность полазования составляет приход первого гостя в дом на рождество или новый год, его пожелание достатка во всем, что нужно в доме на будущий год, и, наконец, его одаривание. Лучшим полазником считался маленький мальчик или молодое терiomорфное животное, которое утром водят по домам. Связь молодости и здоровья является частью сознательного применения систематической магии, которые часто выступают на передний план в связи с земледельческими обычаями. Магическую функцию полазования особенно подчеркивает и факт, что полазники должны придерживаться определенных правил, чтобы быть в доме желанным гостем.

Жертвоприношения занимают важное место в зимних обычаях. Мертвых предков народ жертвами задабривал и ожидал от них помощи. Обычай выносить остатки рождественских блюд в поле, катать рождественские калачи по полям в начале весны, откладывать еду для „душичек“, приглашать мертвых к рождественскому ужину — все это доказательства связи земледельческой магии с культом предков. Объяснить первоначальные формы и функции земледельческих обычаев трудно, их изменению во многом способствовали изменения в датировании отдельных времен года в гражданском календаре. Процесс изменений тесно связан и с историческим развитием, главным образом изменились формы труда, а в зависимости от развития различных экономических и общественных условий — и вся структура культуры. Этот процесс способствовал и изменению обрядово-магической функции обычаев. Постепенно она была заменена другими функциями, а именно драматической, развлекательной и общественной, которые в современности доминируют в зимних обычаях.

ELEMENTE DER AGRARMAGIE IM ZYKLUS DES WINTERLICHEN BRAUCHTUMS

Zusammenfassung

Auf Grund einer Analyse des bisher veröffentlichten Materials versucht die Autorin Elemente der Agrarmagie im Zyklus des Winterbrauchtums zu erläutern, mit dem vormals ein großer Teil der Wirtschaftsbräuche verknüpft war, die nicht unmittelbar mit der Arbeit zusammenhängen.

Der erste Teil der Studie enthält eine Übersicht der Theorien und Ansichten über den Agrarkult und die Agrarmagie. Es werden darin die Ansichten ausländischer Wissenschaftler über grundsätzliche Fragen zusammengefaßt, die das Wesen des Agrarkultes und die Etappen seiner Entwicklung im Raum und in der Zeit betreffen, die Beziehungen zwischen den antiken Göttern und Kulten und den neuzeitlichen Agrarbräuchen beleuchtet und die Veränderungen in den Funktionen und Formen der Agrarbräuche untersucht. Aus der pertraktierten Problematik geht hervor, daß es bei der Beurteilung des slowakischen Agrarbrauchtums unstatthaft wäre, den Ausdruck „Agrarkult“ zu verwenden, der in der ausländischen Literatur üblich ist. Ein Agrarkult setzt ein entwickeltes religiöses System voraus (Götter, Halbgötter, Dämonen). Die Entwicklung der Mythologie bei den Westslawen hat diese Stufe nicht erreicht, deshalb gebraucht die Autorin lieber den Terminus „Agrarmagie“.

Im zweiten Teil der Studie werden die repräsentativsten Bräuche des slowakischen Winterbrauchtums samt Elementen der Agrarmagie und ihre Parallelen bei anderen slawischen Völkern untersucht. Dabei trachtet die Autorin folgende Probleme zu lösen:

- A. Die Genese der Agrarbräuche,
- B. Die Veränderungen der Form und Funktion von Agrarbräuchen in ihrer historischen Entwicklung,
- C. Die Migration von Agrarbräuchen,
- D. Der Totenkult und seine Beziehungen zur Agrarmagie.

Der Zyklus der Winterbräuche zeichnet sich durch einige charakteristische Züge aus, z. B. das Schmausen zur Weihnachtszeit samt seinen Symbolen soll ausreichendes Essen im kommenden Jahr sichern, das Wahrsagen und Wünschengehen eine gute Ernte, Schutz vor Krankheit und vor dämonischen Wesen gewähren. Zu den bekann-

testen Mitteln dieser magischen Praktiken und Handlungen gehört der Monolog, der Dialog, die Geste, Requisiten mit magischer Wirkung, zeremonielle Lieder, durch Vision von einem Gegenstand auf den anderen übertragene Eigenschaften usw. Einen rationellen Kern enthalten jedoch nur die Voraussagen.

Die meisten slowakischen Winteragrarbräuche haben Parallelen nicht nur im slawischen, sondern auch im gesamteuropäischen Brauchtum, wie z. B. das Deponieren landwirtschaftlicher Geräte unter den Weihnachtstisch, das Aufbewahren von Speisen in besonderen Schüsseln, das Wünschengehen, das Ausstreuen von Getreidekörnern vor dem Haus usw.

Besondere Aufmerksamkeit verdienen das Wünschengehen und die Opferhandlungen. Die wichtigste Form des Wünschengehens in der Slowakei ist das sog. *koledovanie* oder *polazovanie*. Dieser interessante Weihnachtsbrauch ist auch in Polen, in der Ukraine, in der Mährischen Slowakei, bei den Serben und Kroaten verbreitet. Er besteht darin, daß der erste Besucher am Morgen des ersten Weihnachtstages oder zu Neujahr ins Haus kommt und einen Wunschspruch aufsagt, in dem er dem Hausherrn und seinen Leuten alles wünscht, was man im kommenden Jahr in der Wirtschaft und im Haushalt brauchen kann. Dann wird der Wünscher beschenkt. Als willkommenster Wünscher gilt ein kleiner Knabe oder ein junges theriomorphes Tier, das am Morgen ins Haus geführt wird. Die Beziehung „Jugend — Gesundheit“ ist ein bewußtes Anwenden der sympathischen Magie, die im Zusammenhang mit den Agrarbräuchen oft in den Vordergrund tritt. Die magische Funktion des Wünschengehens wird besonders dadurch bestätigt, daß die Wünscher bestimmte Regeln einhalten müssen, wenn sie willkommen sein und ihre guten Wünsche in Erfüllung gehen sollen.

Auch Opferhandlungen nehmen im Winterbrauchtum einen wichtigen Platz ein. Das Volk versuchte seine toten Ahnen durch Opfer zufriedenzustellen und erwartete von ihnen Hilfe. Der Brauch Reste des Weihnachtsmahles auf den Acker zu tragen, im Frühjahr Weihnachtskuchen über das Feld zu rollen, Essen für die armen Seelen wegzulegen, die Toten zum Weihnachtsmahl einzuladen usw. sind Beweise dafür, daß

die Agrarmagie mit dem Ahnenkult verbunden war.

Es ist heute schwierig die ursprünglichen Formen und Funktionen der Agrarbräuche zu klären. Zu ihrem Wandel haben auch die Änderungen im Datieren der einzelnen Jahreszeiten im bürgerlichen Kalender beigetragen. Der Wandel der Funktion hing eng mit der historischen Entwicklung der Wirtschaft zusammen. Es veränderten sich beson-

ders die Arbeitsformen und im Laufe der Entwicklung der ökonomisch-gesellschaftlichen Bedingungen auch die gesamte Struktur der Volkskultur. Dieser Prozeß hatte auch einen Wandel der zeremoniell-magischen Funktion der Bräuche zur Folge. Allmählich wurde diese Funktion der Agrarbräuche durch andere Funktionen verdrängt, besonders durch ihre dramatische, unterhaltende und gesellschaftliche Funktion, die heute im Winterbrauchtum dominieren.

INHALT

STUDIEN

- Viliam Marčok: Der Charakter der ästhetischen Folklorebeziehung zur Wirklichkeit 345
Jarmila Pátková: Das Leben und Werk der volkstümlichen Vorzeichnerin und Stickerin Katarína Bruderová 371

MATERIALIEN

- Peter Slavkovský: Traditionelle Formen der Ernte im Záhorie-Gebiet 401
Viera Féglová: Elemente der Agrarmagie im Zyklus des winterlichen Brauchtums 433
Anna Chlupová: Beitrag zum Studium der Volkskost in der Ortschaft Dolné Orešany 451

DISKUSSION — GLOSSEN

- Mária Dzúbáková: Betrachtung über die Genesis der slowakischen Folkloristik 467

RUNDSCHAU

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE BIBLIOGRAPHIE

- Milada Kubová: Bibliographie der slowakischen Ethnographie und Folkloristik für das Jahr 1973 490

CONTENTS

ARTICLES

- Viliam Marčok: The Character of the Easthetic Folklore Relation to the Reality 345
Jarmila Pátková: The Life and Work of the Painter and Embroiderer Mrs. Katarína Bruderová 371

VARIOUS MATERIAL

- Peter Slavkovský: Traditional Forms of Harvest in the Region of Záhorie (Western Slovakia) 401
Viera Féglová: Elements of the Agrarian Magic Art in the Winter Custom Cycle 433
Anna Chlupová: Contribution to the

- Study of the Folk Food in the Village Dolné Orešany (Western Slovakia) 451

DISCUSSION

- Mária Dzúbáková: Reflection upon the Genesis of Slovak Folklore Science 467

COMMUNICATIONS

BOOKREVIEWS AND REPORTS

BIBLIOGRAPHY

- Milada Kubová: Bibliography of Slovak Ethnography and Folklore for the Year 1973 490

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

- Viliam Marčok, Relation entre esthétique et la réalité 345
Jarmila Pátková, Vie et oeuvre de Katarína Brúderová — une peintre et brodeuse populaire 371

MATÉRIAUX

- Peter Slavkovský, Formes traditionnelles de la moisson dans la région Záhorie (Slovaquie Occidentale) 401
Viera Féglová, Éléments de la magie agraire dans le cycle des coutumes d'hiver 433
Anna Chlupová, Alimentation populaire à Dolné Orešany (Slovaquie Occidentale) 451

DISCUSSION — GLOSSES

- Mária Dzúbáková, Réflexion sur la genèse de la folkloristique slovaque 467

ANALYSES ET COMPTES RENDUS

BIBLIOGRAPHIE

- Milada Kubová, Bibliographie de l'ethnographie et folkloristique slovaque pour l'année 1973 490

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания 23, 1975, № 3
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 23, 1975, Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Rhd. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume 23, 1975 No. 3.
Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 19, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné 23, 1975, No. 3. Parait quatre fois par an
Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník 23, 1975, číslo 3 — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavná redakčorka PhDr. Božena Filová
Výkonný redaktor Pavol Stano
Výtvarná redaktorka Viera Miková
Redakčná rada: Prof. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Milan Lesčák, dr. Michal Markuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan, doc. dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc. dr. Ján Podolák, dr. Antonín Robek.
Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer SÚTI č 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PSN — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 48/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1975

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.